

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2000 metai

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2001

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2000

VILNIUS 2001

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2000

VILNIUS 2001

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Algirdas GIRININKAS

Lietuvos istorijos institutas

Vytautas MERKYS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Vacys MILIUS

Lietuvos istorijos institutas

Edmundas RIMŠA (pirm. pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Antanas TYLA

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-780-41-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001

© Straipsnių autoriai, 2001

MUMS RAŠO

LIETUVOS METRIKOS KNYGA VILNIUJE

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne saugomas Lietuvos Metrikos egzempliorius (f. 16–119).

1. Minėjo

Kaip rodo tarnybinės atžymos, knygą vartė ar tyrinėjo 8 mokslininkai, bet G. Galenčanka vienintelis paskelbė žinią apie šį Lietuvos Metrikos (toliau – LM) egzempliorių¹. Knygos mikrofilmuotos kopijos iškeliavo į Lenkiją 1974 m. ir Ukrainos valstybinę istorijos archyvą 1980 m.

2. Įrišimas

Knygos formatas 21 cm x 29,5 cm. Tamsiai rudos odos viršeliai (veršio oda). Įrišimui panaudoti kitos knygos viršelių odos gabalai. Tai būta puošnios knygos su augalinio ornamento juostų ir gėlių puokščių išpaudais. Išlikusi antraštė – ji atsidūrė LM knygos bloko antrame kietviršyje – skelbia „Statut stary kr[óla] ie[go] m[ości] Zygmunt[a]“. Vadinasi, šitos LM knygos viršeliams buvo panaudota Pirmojo Lietuvos Statuto (PLS) (1529) viršelių oda. Matyt, vienas iš PLS nuorašų buvo saugomas Lietuvos didžiojo kunigaikščio (Ldk) kanceliarijoje.

Knygos blokas buvo apipjaustytas įrišant, todėl nukentėjo svarbios raštinės pareigūnų pastabos tekstų pabaigoje.

3. Išorinės apžiūros pastabos

Viršutinėje knygos nugarėlės viršutinėje dalyje priklijuota apirusi lipdė su aiškiai įskaitomu žodžiu „Acta“, kita – per vidurį su „Anno 1546“. Vidinėje pirmo kietviršio

¹ Г. Г а л е н ч а н к а, Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, Мінск, 1999, т. 5, с. 126–127.

pusėje įklijuotas visoms LDK raštininko Adomo Naruševičiaus tvarkytoms LM knygoms bendras spausdintas lapas (1786). Yra atžymos apie knygos priklausomybę: a) Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки (119/B₂), b) Mokslų akademijos biblioteka (119. B. XXVII ir f. 16).

Knygos pradžioje įrašyti devyni nenumeruoti lapai, neabejotinai tvarkant ją Varšuvoje XVIII a. 2-ojoje pusėje, nes popierius su vandenženkliais – *Madona su Kristumi* bei žodžiu *Schweidnitz* naudotas 1779–1780 m.² Pirmame nenumeruotame lape įklijuota apdraskyta lipdė „Bibliothecae <...> Vilmensis“ ir XX a. 2-osios pusės braižu parašyta „Напечатан в 1 т[оме] Арх[еографического] сборника“³. Popierius su knygos vandenženkliais *kirvis* (herbas *kirvis*) variantu vartotas 1593–1594 m.⁴; popierius su vandenženkliais *pasaga ir kryžius* (herbas *Liubič*) vartotas du paskutinius XVI a. dešimtmečius ir kelis pirmuosius XVII a. metus⁵.

Originalusis LM tekstas apima vieną nenumeruotą (antraštinį) ir 97 numeruotus lapus. Tai pirmoji XVI a. pabaigos lapų numeracija. Antroji padaryta pieštuku – iš viso 98 lapai. Tačiau pirmasis šios LM knygos lapas išplėstas, todėl numeracija pieštuku išliko nuo l. 2. Dėl to l. 2 arba *листь 1* tapo pirmuoju knygos lapu. Jo viršuje užrašyta pastaba *Początek, instigatorz*. Tokias pastabas paliko 1607–1621 m. senųjų LM knygų perrašymo kokybę tikrinę Abiejų Tautų Respublikos Seimo paskirtų valstybės pareigūnų revizija, ypač dažnai – instigatorius Andrius Dolskis. Galima spėti, kad pirmasis antraštinis LM lapas buvo su standartiniais LM knygoms duomenimis apie jų perrašymą kanclerio Leono Sapiegos laikais (1589–1633). Šalia minėtos revizoriaus pastabos įrašyti skaičiai ar raidės 49 arba *Hq*, arba santrumpa 4q (quartus), arba *H(uius)* net 9N. Šiuos skaičius galima būtų laikyti registravimo šifrais (XVIII a. antrojoje pusėje? Varšuvoje?). Kitokių marginalijų ir proveniencijų nėra.

Tekstas prasideda antrašte: „Лета Бож[ьего] нарож[енья] 1546 м(е)с(е)ца август 3 ден, у волгорок, индикть 4. За росказаньемъ г(о)с(по)д(а)ря короля его м(и)л(о)сти, великого кн(я)зя Жикгимонта Августа, Васильемъ Тишкевичомъ а Воитехомъ Ленартовичомъ стал ся попис границъ и шкодь межи Великого Князства Литовского и Коруны Польское“.

Paskutiniame lape apipjaustant knygos bloką nukentėjo Mikołajaus Puzeliewskio pastabos apie LM patikrinimą. Aiškiau įskaitoma „<...> *Mikolaj Puzeliewsky, instigator W(ielkieg)o X(ięstw)a, m(anu) p(ropria)*“.

² E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius, 1967, p. 135, 209 (Nr. 2482).

³ *Археологический сборник документов, относящихся к Северозападной Руси*, Вильна, 1867, т. 1, с. 46–126.

⁴ E. Laucevičius, *min. veik.*, p. 125, 197 (Nr. 1700 ir 1701).

⁵ Ten pat, p. 136, 212 (Nr. 2707–2717).

4. Turinys

Šioje LM knygoje įrašytas LDK ir Lenkijos Karalystės sienos atkarpos nuo Bresto pavieto Vainės dvaro ir miestelio, einančios Kodenio, Kobrino, Vladimiro, Kremeneo, Vinicos, Braclavo apylinkėmis aprašymas ir tikslinimas. Kartu buvo registruojami pasienio gyventojų skundai ir ginčai.

5. Apibendrinimas

MAB rankraštyne saugoma viena iš LDK valdovo archyvo LM knyga, kurioje aprašyta siena su Lenkija nuo Bresto iki Braclavo 1546 m. Kaip ir daugelis kitų, 1593–1594 m. ši knyga buvo perrašyta. Nuorašą mes dabar ir turime. Reikia manyti, kad XVIII a. viduryje knyga kartu su visomis LM knygomis buvo pervežta iš Vilniaus į Varšuvą, nes po trijų dešimtmečių ten buvo sutvarkyta A. Naruševičiaus. Per darbus nevykusiai apipjaustytas knygos blokas su Puzeliewskio pastabomis. Ji įrišta iš naujo, panaudojant vieno iš PLS nuorašų viršelių fragmentus. Nuo tada knygos likimas nežinomas. Gali būti, kad ji buvo tarp 1793–1794 m. Vilniun sugrąžintų LM knygų⁶. Užsigulėjusi kurio nors vienuolyno bibliotekoje, XIX a. atsidūrė Vilniaus viešojoje bibliotekoje. Ši knyga nebuvo įregistruota nė viename XVII–XVIII a. LM inventoriuje, žinoma, ir Stanisłavo Ptaszyckio aprašyme⁷. Pagal savo turinį ji turėtų būti ketvirtame Ptaszyckio aprašo skyriuje „Surašymo knygos“ (*Книгу непенуецей*). Čia yra dvi plonos 1542 m. knygelės (Nr. 559, 560) apie sienos demarkavimą su Livonija. Beje, tame skyriuje yra Karūnos Metrikos knyga Nr. 2 (dabar AGAD'e), kurioje 206 lapuose surinkta 1546–1549 m. medžiaga apie Lenkijos ir Lietuvos sienos demarkavimą baltarusiškose ir ukrainietiškosiose žemėse⁸.

Knygos nuorašą, atliktą nuo originaliosios LM XVIII a. pirmojoje pusėje, 1758 m. paskelbė Motiejus Dogielis⁹.

Reikia pridurti, kad MAB rankraštyne yra kita knyga taip pat su 1546 m. sienos tarp Lietuvos ir Lenkijos aprašymu (f. 17–49). Šis nuorašas atliktas apie XIX a. vidu-

⁶ A. B a l i u l i s, Iš Lietuvos Metrikos knygų ir dokumentų leidimo istorijos, *Lietuvos archyvai*, 1996, Nr. 7, p. 48–49; Z. K i a u p a, Lietuvos Metrika – Lietuvos bajorų rūpestis XVIII a. pabaigoje, *Lietuvos Metrika: 1991–1996 metų tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, p. 199–200.

⁷ P. K e n n e d y G r i m s t e d, *The „Lithuanian Metrica“ in Moscow and Warsaw: reconstructing the Archives of Grand Duchy of Lithuania*, Cambridge (Mass.), 1984, p. A-40 – A-64.

⁸ Ten pat, p. 165.

⁹ M. D o g i e l, *Limites regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae, ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi*, Vilnae, 1758, p. 67–201 (antroji paginacija).

ri, nes minimas 1867 m.¹⁰, – nuo Radvilų archyvo Nesvyžiuje turėtos knygos. Pastarosios irgi būta nuorašo, padaryto 1620 m. nuo Lenkijos didžiosios kanceliarijos metrikos knygų ir pasirašyto vyskupo, kanclerio Andriaus Lipskio. Šis nuorašas buvo išduotas Žemaičių seniūnui Jeronimui Valavičiui prašant ir karaliui Zigmantui III Vazai leidus (l. 1–3). Tai tas pats, kaip ir 1546 m. LM knygos sienų aprašymas, skiriasi tik kai kurios smulkmenos: XVI a. pabaigos knyga neturi Lenkijos kanclerio A. Lipskio (*data*) parašo. Kyla klausimas dėl abiejų nuorašų santykio. Labiau įsigilinus į problemą paaiškėjo, kad abi knygos yra savarankiškos ir atsirado skirtingu metu. Mat Lenkijos komisoriai negalėjo 1546 m. sudaryti tokios pat sienų demarkavimo knygos analogo, kaip Lietuvos. Lietuvių 1546 m. LM knygoje užfiksuota, kaip lenkų komisija nebaigė visos sienos aprašymo, nes nutraukė darbą nuo kunigaikščių Zbaražskių pilaitės Voločiččia (Волочища) (f. 16–119, l. 91). Lietuviai vieni baigė sienos aprašymą iki Braclavo ir, neabejotina, parašė ataskaitą, kuri pavirto savarankiška LM knyga. Spėjame, kad šios LDK atstovų parengtos ataskaitos kopija neilgai trukus atsidūrė Karūnos Metrikoje.

LM dokumentų komplekso istorija ateityje iškels dar ne vieną netikėtą problemą.

Artūras D u b o n i s

¹⁰ *Археографический сборник...*, с. VIII.